

VAN TANGSI NAAR TEUGE

Molukkers in de
gemeente Voorst

Hoofdstuk 6

HET KAMP TEUGE

Informatie

6 HET KAMP TEUGE

6.1 | *Het dorp Teuge*

Teuge is een dorp in de gemeente Voorst en ligt tussen Apeldoorn en Deventer.

Het dorp ligt voor het grootste gedeelte langs de Rijksstraatweg.

Bekend is het vliegveld van Teuge waar, naast de zakelijke vluchten, ook het "recreatief vliegen" een belangrijk onderdeel is. Voorbeelden van het "recreatief vliegen" zijn de rondvluchten en het zweefvliegen. Tevens kan men hier het parachutespringen beoefenen.

Vroeger stonden de meeste huizen, veelal boerderijen, verspreid aan weerskanten van de drukke Rijksstraatweg. Ook de scholen, de kerk en de Teugse middenstand waren hier te vinden: twee warme bakkers, de slager, de groenteboer, een ijzerwaren-, handwerk-, en kapperszaak, het postkantoor, een smederij en niet te vergeten twee café's met speeltuin.

Verder was er in het dorp een molen, die dagelijks graan tot meel verwerkte.

En er was ook nog een klompenboer, die met de hand klompen vervaardigde en deze, al naar gelang de wensen van de klant, zeer kunstig versierde.

6.2 | *Ontstaan van het kamp Teuge*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bouwden de Duitsers vijftwintig bunkerwoningen in Teuge voor militaire doeleinden. Eerst werden er vier woningen aan de Zanden gebouwd bij het vliegveld, daarna de overige aan de Parmentierstraat, de Fokkerstraat en de Rijksstraatweg. Uit strategisch oogpunt moesten de woningen op de boerderijen in de omgeving lijken. In tegenstelling tot deze boerderijen werden deze woningen zeer solide uitgevoerd. De muren waren vijftig centimeter dik en de plafonds van zwaar bewapend beton. Zelfs de ramen werden voorzien van twee centimeter dikke stalen luiken.

De woningen werden centraal verwarmd vanuit een ketelhuis, waar met kolen werd gestookt. In elk vertrek van deze woningen was een radiator geplaatst. Dit was een luxe, aangezien de woningen in die tijd slechts werden verwarmd door met kolen gestookte gevelkachels.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het kamp Teuge gebruikt voor de opvang van repatrianten uit het voormalig Nederlands-Indië. Vanaf 1951 tot 1971 werden er Ambonese soldatengezinnen (Molukkers) uit het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (K.N.I.L.) gehuisvest. Tot in de negentiger jaren is het kamp in gebruik gebleven als militair kamp.

Het kamp Teuge, waar de Molukkers werden gehuisvest, bestond uit drie gedeelten:

- vier barakken bij het vliegveld, de zogenaamde H-woningen aan de Zanden en later één vrijstaand woonhuis.
- elf barakken aan de Rijksstraatweg, de zogenaamde U-woningen aan de Ambonstraat en de Ambondwarsstraat, inclusief het badhuis, de woning van de beheerder met kantoor, de kantine, het ketelhuis.
- drie gebouwen aan de Fokkerstraat en de Parmentierstraat, waaronder het kampschooltje

en de kerk, de kliniek en de centrale gaarkeuken. In 1958 werd hier een houten kerkgebouw geplaatst. De overige gebouwen werden gebruikt door het Ministerie van Defensie.

6.3 | *Opvang van Molukkers in Teuge*

De komst van de Molukkers (Ambonezen) in Teuge ging niet onopgemerkt. In de maanden voor hun komst is er vanuit de Nederlandse bevolking een comité in het leven geroepen, dat bestond uit vertegenwoordigers van vele kerkelijke en sociale instellingen uit de gemeente Apeldoorn en Voorst. In de maand april 1951 werden er allerlei goederen ingezameld: speelgoed, boeken, wandversiering, tafelkleden, muziekinstrumenten, sportartikelen, handwerkartikelen en leer- en cursusboeken.

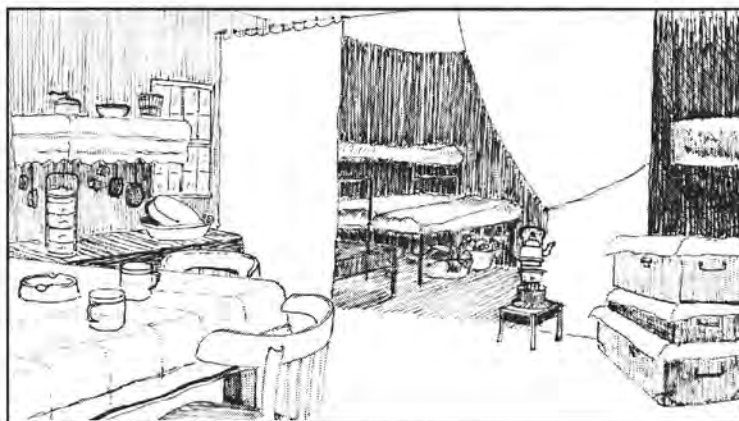
In een krantenbericht werd het volgende geschreven:

“Zij hebben onze steun nodig, want ze komen in een voor de meesten van hen vreemd land, met andere zeden en gewoonten dan de Ambonese.”

De Nederlandse bevolking had veel begrip voor de komst van de Molukkers. Door berichtgevingen in de kranten werd de plaatselijke bevolking regelmatig hierover op de hoogte gesteld. In de Apeldoornse courant van 5 mei 1951 stond het onderstaande bericht:

*Hulp aan Ambonezen,
De op de scholen gehouden materiaalinzameling voor de Ambonezen, is, dank zij de medewerking van de onderwijzers en onderwijzeressen, uitstekend verlopen.
Hoewel nog niet alles is opgehaald, blijkt reeds nu dat een groot aantal leerlingen der scholen speelgoed, boeken etc. hebben ingeleverd. Heden (Zaterdag) zal ten behoeve van deze 400 Ambonezen, die in het kamp Teuge worden ondergebracht en waarvan de eerste gezinnen eveneens heden worden verwacht, een geldinzameling worden gehouden.
Wij hopen dat niet tevergeefs een beroep op onze plaatsgenoten zal worden gedaan, daar deze gezinnen praktisch niets bezitten.*

De Nederlandse overheid had de komst goed voorbereid. Na aankomst op 10 mei 1951 kreeg elk gezin een kamer in de barakken toegewezen. Voor de inrichting was al zorggedragen. Er stonden stapelbedden en wat meubilair. De overheid zorgde ook voor gepaste kleding tegen het koude klimaat in Nederland. De mannen kregen winterkleding en hadden naast hun burgerkleding ook hun kaki-uniformen aan.

De vrouwen daarentegen waren gekleed in dunne *kains* en *kabaja's*. Zij kregen trainingspakken aangeboden, die echter door de vrouwen enkel binnenshuis werden gedragen.

Het was erg wennen voor de mannen, vrouwen en kinderen. Deze mensen hadden net een lange bootreis van een maand achter de rug, kwamen in een vreemd land en wisten nog niet hoe het verblijf in Nederland zou aflopen. Het was ook niet eenvoudig geweest om hun draai gelijk te vinden. Vooral omdat men stellig in de veronderstelling was, dat het verblijf slechts tijdelijk zou zijn. De scheepskisten en hutkoffers stonden dan ook opgestapeld in de kamers, klaar voor een eventueel vertrek.

De meeste Molukkers spraken geen Nederlands en waren aangewezen op hulp die geboden werd door de Nederlandse overheid, de beheerder van het kamp, of op hulp van een enkele Molukker die wel Nederlands sprak.

6.4 | *Kamp Teuge: een dorpje op zich*

Het kamp zag er netjes en ordelijk uit, zoals te verwachten was van een van oorsprong militaire kazerne. De barakken aan de Ambonstraat en de Ambondwarstraat stonden verspreid rond een voetbalveld. De straten, met aan weerskanten hoge bomen, waren verhard met klinkers. Er waren goede trottoirs en ook tegelpaden, die naar de barakken leidden. Verder was er veel groen, struikgewas en er stonden fruitbomen.

De barakken bij het vliegveld stonden verspreid rond een doorgaande weg, de Zanden, die leidde naar het vliegveld van Teuge.

6.4.1. *Indeling van een barak*

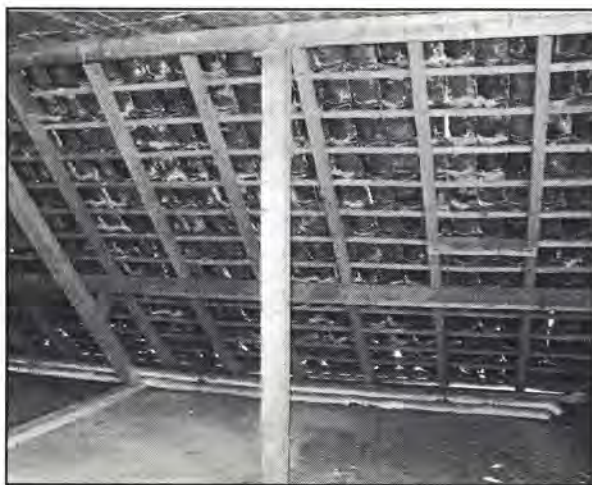
Alle woonbarakken waren vrijwel op dezelfde manier ingedeeld. Aan de beide korte zijden van de barakken was een gemeenschappelijke ingang. Eén barak aan de Zanden vormde hierop echter een uitzondering; deze had namelijk één ingang aan de lange zijde. Een barak had een beneden- en een bovenverdieping.

Op de benedenverdieping was een lange gang met aan weerskanten kamers, die werden gebruikt als zitslaapkamers. Aan het eind van de gang waren de sanitaire voorzieningen. In sommige barakken hadden de bewoners de beschikking over eigen toiletten.

Andere barakken waren weer voorzien van gemeenschappelijke toiletten.

De wasgelegenheden waren voorzien van koudwaterkranen en bestemd voor gemeenschappelijk gebruik.

De bovenverdieping, tevens de zolder, was bereikbaar via een vaste trap. De zolder was onbeschoten, dus niet geïsoleerd of afgetimmerd. Men keek gelijk tegen de dakpannen aan. Voor de huisvesting van de Molukkers moest men ook hier kleine wooneenheden creëren met een wasgelegenheid. Hier was het in de winter kouder dan op de benedenverdieping. De overige ruimte van de zolder werd gebruikt als opslagplaats van goederen.

6.4.2. *Het sanitair*

De toiletten waren zogenaamde Franse toiletten. In de gemeenschappelijke wasgelegenheden stonden wastafels met spiegels. In het midden stond een grote rechthoekige wasbak, voorzien van twee koudwaterkranen. Deze werd voor vele doeleinden gebruikt. De kleren werden daarin gewassen of geweekt. Soms werden ook kleine kinderen daarin gewassen. Bij feesten werd de bak gebruikt voor de koeling van drank en voor het wassen van groente en vlees ter bereiding van de maaltijden. Kortom een multifunctionele wasbak. Daarnaast gebruikte men ook grote zinken teilen.

6.4.3. *Het badhuis*

In de barakken waren geen douches. Men was hiervoor aangewezen op het badhuis, dat alleen op donderdag en vrijdag open was. Voor de werkenden was het badhuis ook op vrijdagavond geopend.

Het badhuis werd schoongehouden door een “badhuismeester”, iemand van de genie. Na elke douchegang werd het douchehok helemaal schoongespoten.

De mensen zaten in de wachtruimte geduldig op hun beurt te wachten en ondertussen werden de gebeurtenissen van de week doorgenomen.

Het badhuis was voor de bewoners de enige plek in het kamp met een warmwatervoorziening. Bovendien was er een buitenkraan, waar dagelijks warm water gehaald kon worden.

Later werden boilers en geisers in de barakken geplaatst, waardoor de bewoners zelf de beschikking hadden over warm water.

6.4.4. *De centrale gaarkeuken*

De centrale gaarkeuken bevond zich in een gebouw aan de Parmentierstraat. Hier stonden grote ketels voor de bereiding van de maaltijden voor alle bewoners van het kamp.

6.4.5. *Het ketelhuis*

Als men het kamp (Rijksstraatweg) binnenkwam, stond aan de rechterzijde een groot gebouw met een hoge rechthoekige schoorsteen van het ketelhuis. Hier waren het ketelhuis, de kantine, het kantoor, de beheerderswoning en een woning voor iemand van de genie ondergebracht.

De kolenboer kwam op geregelde tijden met een vrachtwagen de steenkolen brengen. Deze werden via de stortgaten in de kelder van het ketelhuis gestort. De genie zorgde er voor dat de ketel bleef branden. In de winter kon men precies zien, waar de verwarmingsbuizen onder de grond lagen. Op deze plekken lag namelijk geen sneeuw en de grond was daar niet bevroren. Aan de Zanden (vliegveld) was ook een ketelhuis in de kelder van een van de barakken.

Het ketelhuis (situatie 2003)

6.4.6. De kantine

Naast het ketelhuis was de ontspanningszaal, later de kantine genoemd. Deze werd gebruikt voor bijeenkomsten, vergaderingen, feesten, het vertonen van films en voor andere recreatieve doeleinden. In de kantine stond een podium. Achterin was een kampwinkel, waar versnaperingen en drank werden verkocht.

In de beginjaren werd de kantine ook gebruikt als aula. De overledene werd daar opgebaard, in verband met de rouwdienst, de condoleance en de uitvaartdienst. In die tijd werd er ook drie dagen en drie nachten bij de overledene gewaakt.

6.4.7. Kantoor en woning van de kampbeheerder

Naast de kantine was het kantoor van de kampbeheerder. Hier werden allerlei zaken, die te maken hadden met de opvang van Molukkers besproken met de overheid en de vertegenwoordigers van de Molukse gemeenschap.

Achter het kantoor bevond zich de woning van de beheerder. In tegenstelling tot de kleine behuizing van de Molukkers, woonden de beheerder en zijn gezin in een riantte woning: grote zijkamer, grote keuken, eigen toilet, een badkamer, verscheidene slaapkamers met wastafels en warmwatervoorziening. Naast het huis was een grote tuin met terras en aan de achterkant een klimrek tussen de vele appelbomen.

6.4.8. De kerk

De kerkdiensten werden eerst gehouden in het gebouw, waar ook het kampschooltje was gevestigd. De Molukkers, godsdienstig van aard, hadden op een gegeven moment behoefte aan een eigen gebouw als kerk. In 1958 werd aan de Fokkerstraat een houten kerk gebouwd met een capaciteit voor ruim tweehonderd personen.

Deze nieuwe kerk was niet aangesloten op het centrale verwarmingssysteem van het kamp. Om een behaaglijke temperatuur voor de kerkgangers te verkrijgen, werden er twee grote potkachel en één kleine kachel aangeschaft.

Elke zaterdag werd het kerkgebouw door de koster, met hulp van gemeenteleden, helemaal schoongemaakt voor de zondagsdienst.

6.4.9. De kliniek

De kliniek was ondergebracht in een gebouwtje naast de kerk aan de Fokkerstraat.

Hier waren zes kamers, waarvan er één was ingericht als kraamkliniek. Verder was er een keuken en een washok met toiletvoorziening. In de overige drie kamers woonde het gezin van de Molukse verpleegkundige.

6.4.10. De kampschool

De kampschool stond aan het eind van de Fokkerstraat. De ingang was eerst aan de voorkant en later aan de achterkant van het gebouw. Er waren twee klaslokalen.

Naast het gebouw was een speelterrein met een houten klimrek en een zandbak.

6.4.11. Onderhoud van het kamp

Het kamp werd onderhouden door de genie van de Koninklijke Landmacht. De dienstdoende mannen waren een soort "manusje-van-alles". Bij problemen met de centrale verwarming bijvoorbeeld schakelde men de genie in.

Zo was de badhuismeester, naast de werkzaamheden in het badhuis, ook tuinman en straatveger. Weer een ander was dagelijks in het ketelhuis te vinden, maar werd ook wel eens ingeschakeld als grensrechter bij een voetbalwedstrijd.

6.5 | *Beleid rijksoverheid*

Direct bij aankomst in Nederland werden de ex-KNIL-militairen uit de militaire dienst ontslagen (gedemilitariseerd) en werden burger. In plaats van hun salaris ontvingen ze voortaan een beetje zakgeld; te weten 3 gulden (1,36 euro) per volwassene per week en 2 gulden (0,90 euro) per kind per week. De uitbetaling vond één keer in de twee weken plaats in het kantoor van de beheerder.

6.5.1. *Installatie Commissariaat Ambonezen Zorg (CAZ)*

Voor allerlei zaken aangaande de Molukse bevolking installeerde de rijksoverheid het Commissariaat Ambonezen Zorg (CAZ). Het CAZ stond onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie voor Cultuur

Recreatie en Maatschappelijk Werk. Het CAZ regelde het beleid in de woonoorden, stelde onder andere een kampbeheerder aan en bepaalde welke personen uit het kamp mochten werken, de zogenaamde CAZ-banen.

Zo werden er twee mannen uit het kamp aangewezen om als administrateurs de beheerder bij te staan. Hiervoor werd nog eens 3 gulden (1,36 euro) per week extra uitgekeerd.

Ambtenaren van C.A.Z. op bezoek in de kantine van het kamp (1954)

6.5.2. *Verstrekking van voedsel en kledingbonnen*

In de beginjaren zorgde de overheid voor de verstrekking van voedsel: twee keer per dag kwam de genie met een bestelwagen het kamp binnenrijden. 's Morgens werden brood en melk gebracht. Om 12.00 uur loeide de sirene als teken, dat de warme maaltijd, die in de centrale keuken werd bereid door enkele mannen uit het kamp, in aantocht was.

Ook werden kledingbonnen uitgedeeld, die bij bepaalde kledingzaken ingewisseld konden worden voor nieuwe kleding.

6.5.3. *Gekort op bijverdiensten*

Aanvankelijk was het beleid van de overheid erop gericht om de Molukkers afgezonderd te houden van de Nederlandse samenleving. Molukkers mochten niet integreren, want dat zou er toe kunnen leiden dat ze hier zouden willen blijven. Ook mochten ze niet werken.

Na enkele jaren ging toch een aantal Molukkers werken bij de boeren in de omgeving. Anderen vonden werk in fabrieken. Dit bijverdienen leidde tot klachten van de vakbeweging. In juni 1954 besloot de overheid dan ook dat de Molukkers die eigen inkomsten hadden, hiervan 60% moesten afstaan in ruil voor huisvesting en voeding.

De Molukkers werden immers "van rijkswegen onderhouden". Dit leverde heel wat verzet op bij de Molukkers, echter zonder resultaat.

6.5.4. *De zelfzorg*

In 1956 introduceerde de overheid de "zelfzorg", waarbij werd bepaald dat de Molukkers voortaan zelf in hun eigen levensonderhoud moesten voorzien. Ondanks grote protesten werd deze zelfzorg-regeling toch doorgevoerd.

Aardappels rooien bij de boer

Het gevolg hiervan was, dat de centrale keuken werd gesloten. In kamp Teuge werden toen achter of naast de barakken een blok met keukentjes van golfplaten gebouwd, waarin voortaan zelf gekookt moest worden. Deze keukentjes waren echter zeer klein en van een slechte kwaliteit. Bovendien was de afstand tot de barakken vrij groot.

6.5.5. *Uitkeringsregeling Ambonezen*

Op 16 april 1956 kwam de overheid met de "Uitkeringsregeling Ambonezen", waarin werd bepaald dat alleen degenen, die buiten hun schuld niet in staat waren om in het eigen levensonderhoud te voorzien, nog een uitkering konden krijgen.

6.5.6. *Inschrijving in het bevolkingsregister*

In het verlengde van het nieuwe beleid nam de regering in de loop van 1958 het besluit om Molukkers te laten inschrijven in het bevolkingsregister. Zo werden zij inwoners van de desbetreffende gemeenten en telden zij mee bij de vaststelling van de uitkering voor gemeenten uit het Gemeentefonds. Bovendien werd de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten voor wat betreft de kosten van Molukse ingezetenen grotendeels genormaliseerd.

Deze massale inschrijving in januari 1959 verliep niet geheel vlekkeloos. Er werden fouten gemaakt bij het opnemen van de geboortedata en de schrijfwijze van de moeilijke achternamen.

6.6 | *Het kampleven*

In tegenstelling tot de andere Molukse woonoorden en kampen, lag kamp Teuge niet geïsoleerd van de buitenwereld. Wel vormde ook deze Molukse gemeenschap een besloten groep, waarin de eigen taal, cultuur en de adat werden gehandhaafd. De adat omvat ongeschreven regels en wetten, die de leefwijze van een Molukker (kunnen) bepalen. (zie ook 3.6)

Het kampleven was een verlengstuk van het leven in de *kampong* (dorp van herkomst op de Molukken) en het leven in de kazerne (tangsi) in Indonesië. Bovendien was het militaire gedeelte van het kamp, dat nog gebruikt werd door het Ministerie van Defensie, heel herkenbaar voor de ex-KNIL-militairen; de legertrucks en jeeps reden af en aan. Daarnaast vond aan het begin van de Fokkerstraat dagelijks de wisseling van de wacht plaats.

In de besloten omgeving van het kamp waren de onderlinge omgangsvormen hecht. Men had houvast aan elkaar in deze tijd van onzekerheid, van heimwee naar familie en vaderland. Men liep bij elkaar in en uit. Door de kleine behuizing speelde het gemeenschapsleven zich voornamelijk af in de kantine.

De omgangstaal was vanzelfsprekend het Maleis. “Nederlands leren” achtten de gewezen militairen en hun vrouwen (de eerste generatie) niet noodzakelijk, want het verblijf was toch tijdelijk. Wel vonden ze onderwijs van belang voor hun kinderen.

6.6.1 De Kampraad

Al gauw na aankomst in kamp Teuge kozen de bewoners degenen die een hoge rang in het leger hadden, zoals sergeant-majours en onderofficieren, tot leiders van het kamp, de kampraad. De militaire hiërarchie werd gecontinueerd in het kamp.

De kampraad had de taak de belangen van de bewoners bij de overheid te behartigen, en had hierdoor een brugfunctie.

Enkele kampraadsleden spraken goed Nederlands en konden rechtstreeks met de overheid en, indien nodig, met de politie communiceren.

Binnen de Molukse gemeenschap hadden zij gezag en handelden daar ook naar. Bij problemen en conflicten werden zij ingeschakeld om deze op te lossen.

6.6.2 Conflicten

Het leven van de Molukkers werd beheerst door voortdurende conflicten met de overheid, vanwege het onrechtmatige ontslag, de werkeloosheid en de onzekerheid over het tijdelijk verblijf. De Molukse gemeenschap in Teuge verzette zich tegen de maatregelen van de rijksoverheid. In die tijd moest zelfs de mobiele eenheid er aan te pas komen om de orde te handhaven. De oplopende frustraties leidden echter ook tot conflicten onderling. Bijvoorbeeld over de verwezenlijking van een vrije Republiek der Zuid-Molukken in Indonesië, het RMS-ideaal, liepen de meningen zó ver uiteen, dat er ruzies ontstonden, waardoor er gezinnen naar andere woonoorden werden verplaatst.

6.6.3. Verhuizingen

Verhuizingen naar andere woonoorden vonden ook plaats uit vrije wil. Soms vanwege de religieuze achtergronden. Zo verhuisden twee gezinnen met een islamitisch geloof naar kamp Wyldemerck in Balk (Friesland), omdat daar meer moslims woonden. Bovendien werd daar de eerste moskee van Nederland gebouwd.

Een ander gezin met een islamitisch geloof keerde voorgoed terug naar de Molukken.

Nadat het kamp Vaassen werd gebouwd, trokken gezinnen weg uit Teuge naar Vaassen, vanwege een “betere” behuizing.

Door de verhuizingen kwam er meer ruimte vrij in de barakken. Enkele jaren na de invoering van de zelfzorg besloot de overheid tot renovatie. In elke barak werden kleine wooneenheden gecreëerd. Elke wooneenheid bestond uit een zitkamer, enkele slaapkamers, een keuken met aanrechtblok en een warmwatervoorziening, een eigen toilet en een lavet. Voor de grote gezinnen kwamen er op zolder nog enkele slaapkamers.

6.6.4. De Molukse mannen

Ondanks het ontslag uit het KNIL, voelden de mannen zich nog steeds “militair”.

Dagelijks droegen zij hun legeruniformen, hielden elke ochtend appèl en deden exercitie-oefeningen. Ook kwamen ze bijeen in de kantine en brachten de tijd door met het ophalen van herinneringen over de oorlog en hun diensttijd.

Het feit, dat ze op dienstbevel van de Nederlandse overheid “tijdelijk” werden overgebracht

Afscheid van leden van de Christelijke vrouwenvereniging FIKIM i.v.m. de verhuizing naar Vaassen in 1958

naar Nederland en vervolgens ontslagen werd, maakte hen gefrustreerd en verbitterd. Ook wisselden ze van gedachten over de rol van de Nederlandse overheid in verband met hun verblijf in Nederland. Zij vonden, dat de Nederlandse regering een slim spelletje had gespeeld met de Indonesische regering.

Bovendien konden zij hier niets betekenen voor hun Molukken en de uitgeroepen Republiek Maluku Selatan (RMS), de Republiek der Zuid-Molukken. Het liefst wilden ze terug om te vechten voor een vrije RMS. Deze politieke gedachte leefde sterk en was ook vaak het onderwerp van de meningsverschillen onderling en met de Nederlandse overheid.

Als tijdverdrijf werd er in de kantine gekaart of gewoon een spelletje gespeeld. Zo werden er zelfs onderlinge schermwedstrijden gehouden, compleet in tenue met masker en schermdegen. Molukkers, zeer muzikaal van aard, brachten de dagen ook door met Molukse muziek, zang en dans. Door de centrale ligging van het voetbalveld werd er 's zomers veel aan sport gedaan, vooral voetballen en volleyballen.

Heel populair in het kamp was het "kienspel", waarbij men zelfgemaakte kaarten gebruikte en zand, in plaats van fiches.

Alle bewoners, jong en oud, namen hieraan deel. Door de massale opkomst gebruikte men de kantine of de zolder van een barak. Bij mooi weer speelde men dit gezelschapsspel op een

Vlagceremonie 29 juni 1951 op het veld in het kamp

omheind grasveld bij een van de barakken, U5. De deelnemers zaten op de grond of in het gras, met de kaarten voor zich en een potje zand ernaast.

Het bijzondere was dat de uitgekomen getallen niet zomaar werden uitgeroepen, maar op een bepaalde wijze “voorgezongen”. Tot hilariteit van de spelers werden deze getallen met veel humor omschreven. Intussen bedekten de deelnemers de kaarten met kleine hoopjes zand.

Langzamerhand kwam men tot het besef dat het tijdelijk verblijf langer duurde dan gedacht. De bewoners namen toen zelf het initiatief om stukjes grond in het kamp te bewerken en

Training op het voetbalveld in het kamp.

gewassen te verbouwen. Dit gebeurde met toestemming van de overheid.

Men ging ook dieren houden, zoals honden en kippen. Er werden zelfs hanen gefokt voor de hanengevechten op het voetbalveld. Op een gegeven ogenblik liep dit zó de spuitgaten uit, dat de politie door klachten van omwonenden een onderzoek ging instellen.

“Met assistentie van de plaatselijke bewoners werden in het kamp groentetuintjes aangelegd, waarvoor de boer dan soms een vracht stalmest bracht. De Molukkers, die weinig kennis van het agrarische leven hadden, vertrouwden dat aanvankelijk niet. Zij vreesden dat de stank van die mest weer zou terugkeren in al de verbouwde gewassen. Zelfs de kampraad bemoeide zich er toen mee. Toen de Molukkers eenmaal in deze omgeving goed waren ingeburgerd, kwamen er meer en meer huisdieren in het kampement, in het bijzonder kippen. De behuizing voor kippen, honden e.d. liet vaak te wensen over. Dit ging vaak ten koste van de hygiëne, anderzijds klaagden de aangrenzende boeren, dat er knollen, suikerbieten en rogge van hun akkers verdwenen. De gemeente heeft toen ingegrepen en in overleg met de kampraad werden deze problemen grotendeels opgelost.”

(Op den Toega, Speelziek)

Deze “activiteiten” in het kamp waren niet voldoende om, naast de zorg van de overheid, het gezin te onderhouden. Men ging toen ook buiten het kamp werk zoeken. In het begin bij de boeren in de omgeving of elders in het land. Dit was voornamelijk seizoenarbeid, zoals “appels plukken”. Hiervoor moest men natuurlijk reizen. Als het openbaar vervoer te duur was, ging men gewoon op de fiets. Soms zorgde men voor gezamenlijk vervoer. Uiteindelijk ging men ook deelnemen aan het arbeidsproces door te gaan werken in de fabrieken.

6.6.5. De Molukse vrouwen

De vrouw was de bindende factor binnen het gezin. Een doorsnee- Moluks gezin telde in die jaren 8 tot 10 kinderen. De vrouw runde het huishouden en had haar bezigheden in de barak. De vrouwen deden veel samen: water halen, kleren wassen en barakken schoonmaken. Door deze leefwijze ontstonden er ook onderlinge conflicten. Deze werden vaak door tussenkomst van de kampraad of de dominee, die ook in het kamp woonde, opgelost. Het zakgeld en later het salaris van de echtgenoten werden door de vrouwen beheerd. Om kosten te besparen, kochten zij naaimachines in Apeldoorn, zodat zij zelf kleren konden naaien. Ook schaften zij petroleumstelletjes aan. Hierop stond de hele dag een ketel water te pruttelen, zodat er voortdurend warm water in huis was.

Door de aanwezigheid van kookgelegenheid in huis, werd al het Molukse keukengerei uit de hutkoffers te voorschijn gehaald, met name de *wadjan* (wok) en de *tjobé* (vijzel). De vrouwen bereidden nu zelf het eten, waardoor de maaltijden van de centrale keuken nauwelijks meer werden gegeten. In de Molukse keuken gebruikte men andere kruiden en specerijen dan in de Hollandse. De plaatselijke groenteboer speelde hierop in door ervoor te zorgen, dat hij de kruiden en specerijen kon leveren.

Door haar opstelling was de Molukse vrouw haar tijd ver vooruit. Zij was de spil, waar het gezin om draaide en was in huis degene, die alles regelde. In zekere zin kon men stellen, dat de Molukse vrouw op dit gebied al geëmancipeerd was.

Ook de vrouwen gingen deelnemen aan het arbeidsproces door werk te zoeken. Het onderhouden van een groot gezin kostte immers veel geld.

6.6.6. De Molukse kinderen

Het kamp was voor de kinderen een ideale omgeving om op te groeien. Door de vele grasveldjes, zandvlaktes en “klimbomen” hadden de kinderen er alle ruimte en vrijheid om te spelen. Bovendien was er weinig verkeer en daarbij werd er rekening gehouden met spelende kinderen in het kamp. Het was een beschermde omgeving.

Het kamp was omringd door weilanden met sloten. In en rondom Teuge waren ook kleine bospercelen. Alhoewel de kinderen het kamp niet mochten verlaten, gingen ze toch het kamp uit om de omgeving te verkennen. Het wereldje van de kinderen werd groter.

De boeren waren veelal niet zo blij met de ontdekkingsstochten van de Molukse kinderen. Het struinen door de weilanden en akkers maakte immers de gewassen stuk. Knollen werden uit de grond getrokken. Deze werden ter plekke met de voortanden geschild en daarna opgegeten.

Ook de koeien en paarden raakten van streek.

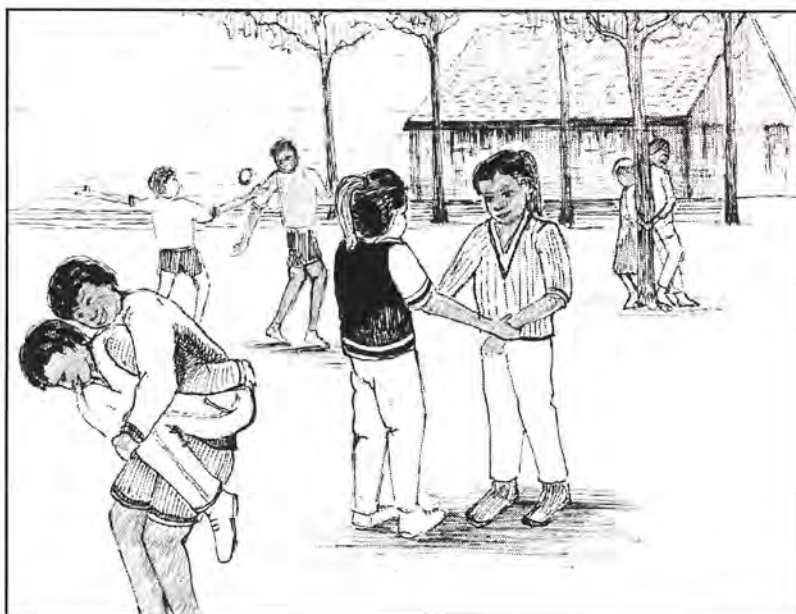
Langs de sloten bij de weilanden konden de kinderen zich goed vermaken door slootje te springen, bootjes te maken, stekelbaarsjes en kikkers te vangen.

In de Grote Wetering in Teuge konden ze ook heel goed vissen. Met zelfgemaakte en gekochte hengels werden palingen, baarzen, voorns en zelfs grote snoeken gevangen. Menig kind heeft daar ook het zwemmen geleerd. Dit gebeurde vooral na schooltijd. Als je geen zwembroek had, dan ging je gewoon naakt zwemmen. Meestal waren het de jongens die daar gingen zwemmen.

De kinderen gingen steeds verder weg en de bossen rondom Teuge, vooral het Hartelaar aan de rand van Twello, trokken hun aandacht. Er werden daar allerlei boven- en ondergrondse hutten gebouwd.

De meeste kinderen hadden nauwelijks speelgoed. Zij vermaakten zich met een bal, een springtouw en knikkers. Gebrek aan speelgoed werd overigens niet als

een gemis ondervonden. Integendeel, de kinderen speelden met wat de natuur te bieden had. De meeste kinderen waren creatief genoeg en konden met een zakmes takken bewerken, waarvan ze speelwerktuigen maakten, zoals katapulten, schermdegens, hengels en bamboevliegers. De Molukse kinderspelen waren ook in het kamp populair. 's Zomers was het wedstrijdvliegen een geliefd spel. Hiervoor werden zelfgemaakte, lichte bamboevliegers gebruikt en vlieger-touw, dat op sommige plaatsen voorzien was van een mengsel van lijm en gemalen glas. Zo kon men elkaars touw tijdens het vliegergevecht doorsnijden. Degene, die zijn vlieger het langst in de lucht hield, was de winnaar.

Een ander geliefd kinderspel was "main potjes", een Moluks knikkerspel.

Daarnaast werd er natuurlijk ook gewoon geknikkerd, verstoppertje gespeeld en andere spelletjes gedaan die ze op school van de Nederlandse kinderen leerden.

In de schoolvakanties gingen de kinderen niet vaak op vakantie. En als dat gebeurde, dan gingen ze naar een oom of tante in een ander Moluks kamp of woonoord. Later werden er logeer-vakanties georganiseerd door de stichting ICCAN (Interkerkelijk Contact Comité Ambon-Nederland). De kinderen gingen dan een aantal weken logeren bij een Nederlands gastgezin elders in het land. Zo logeerden de kinderen uit Teuge verscheidene keren in bijvoorbeeld Rijswijk en Den Haag. Daar beleefden ze weer nieuwe en, voor sommige kinderen, "vreemde" avonturen.

6.6.7. Opvoeding

De opvoeding was streng en op militaire leest geschoeid. De uitdrukking "vaders wil is wet" is hierbij van toepassing. Van jongs af aan werden de kinderen allerlei regels bijgebracht, zoals bijvoorbeeld respect voor de ouderen, gehoorzaamheid, eerlijkheid.

Hielden zij zich niet aan deze regels, dan volgden strenge straffen. Deze straffen waren heel duidelijk: bij een leugen bijvoorbeeld kregen ze sambal in de mond. Voor het "knollen jatten" werden er flinke tikken op de vingers uitgedeeld.

De kinderen leefden in een groep, haalden gezamenlijk kattenkwaad uit en werden ook samen gestraft. Heel normaal was het, wanneer een groepje kinderen midden op het voetbalveld straf kreeg van een man uit het kamp. Zij moesten dan bijvoorbeeld vijftientig of vijftig keer "pompen": met beide handen je eigen oren pakken en zoveel keer door je knieën zakken.

Deze straffen kregen de kinderen tot ongeveer het twaalfde jaar. Vanaf deze leeftijd behoorden zij de regels te kennen en er ook naar te leven. Bij de opvoeders lag daarna de taak om de kinderen bij te sturen of te corrigeren.

Het kampleven had op deze wijze ook zijn beperkingen. Als kind, opgroeiende in deze omgeving, wist je niet beter en accepteerde je de manier waarop je werd opgevoed.

6.6.8. Saamhorigheid

Saamhorigheid kwam in het kamp sterk naar voren. Vreugde en verdriet werden samen gedeeld en gedragen.

Ondanks alle moeilijkheden en onderlinge tegenstellingen binnen de Molukse gemeenschap in Teuge, bleef men elkaar in voor- en tegenspoed ondersteunen. Een voorbeeld hiervan was het onderlinge hulpbetoon bij bruiloften, doop- en belijdenisfeesten, begrafenissen en andere gelegenheden.

6.6.9. De kerk

De kerk vormde een belangrijke bindende factor. Het lidmaatschap van de kerk gaf zekerheid en houvast. Elke zondag was er een kerkdienst. Tijdens deze dienst begeleidde een fluitorkest de gemeentelijke samenzang. Verder werd de dienst ook opgeluisterd door een mannen-, een vrouwen- en een kinderkoor.

Na de dienst volgde de zondagschool, die wekelijks trouw door de kinderen werd bezocht. De iets oudere kinderen volgden de catechisatie om zo rond het 18e jaar belijdenis te kunnen doen in de kerk. Daarnaast waren zij ook lid van de kerkelijke jeugdvereniging. Via de kerk kwam men dan in contact met andere woonoorden door het bijwonen van verscheidene bijeenkomsten.

Er was ook een christelijke vrouwenvereniging, waarvan de meeste vrouwen lid waren.

De kerkdiensten ter viering van de bijzondere christelijke feesten waren heel sfeervol. Vooral de kerstvieringen en de diensten op oudejaarsavond en nieuwjaarsdag waren voor de bewoners van het kamp verrijkend.

Zondagschoolkinderen

6.6.10. Bijgeloof

Naast geloof was er ook veel bijgeloof. Iets wat in de Molukken heel normaal was. In het kamp waren geen straatlantaarns, waardoor het 's avonds aardedonker was. Als het begon te schemeren was het de tijd voor de geesten en spoken. De kinderen en ook de ouderen deden de raamluiken dicht en strooiden vaak zout onder de ramen om de boze geesten te verjagen.

In het kamp stond een grote boom, waarvan de stam is vertakt in drie gedeelten. Deze boom noemde men "pohon setan", hetgeen "de boom met de boze geesten" betekent. De weg langs deze boom werd vooral 's avonds door de kampbewoners gemeden, omdat men bang was voor boze geesten.

6.7 | *Gezondheidszorg*

Mensen die uit de tropen komen, krijgen nu te maken met andere bacteriën en ziekten. Daarnaast kan het voorkomen, dat men de bacteriën en ziekten uit de tropen meenemen naar Nederland. Voor tropenziekten zijn speciale medicijnen nodig, die niet zomaar in het medijnkastje van de dokter voorradig zijn.

De medische zorg berustte bij een Molukse “ziekenbroeder” en een aantal Molukse verpleegkundigen in de kliniek aan de Fokkerstraat. Daarnaast hield een arts uit Twello, die de Maleise taal beheerste, regelmatig praktijk in de kliniek. De bewoners van het kamp konden met hun klachten daar terecht.

Ook kwam het voor, dat inentingen voor de gehele Teugse bevolking in de kliniek plaatsvonden.

6.7.1. *Kraamkliniek*

In de kliniek was een speciale kamer ingericht als kraamkliniek, waar de vrouwen uit het kamp konden bevallen. Naast een Nederlandse was er inmiddels ook een Molukse verloskundige. Na de bevalling kon men, indien de gezondheid dit toeliet, gelijk weer naar huis. Een voorloper van een poliklinische opname.

De Nederlandse verloskundige woonde in Twello en was telefonisch bereikbaar. Indien nodig, kwam zij dan op haar bromfiets naar de kraamkliniek of naar het huis van de vrouw, die zou gaan bevallen. Zij werkte hierbij nauw samen met haar Molukse collega.

De twee verloskundigen hebben vele Molukse kinderen ter wereld geholpen.

6.8 | *Onderwijs*6.8.1. *Kampschooltje: kleuterschool en de klassen één en twee*

Net als alle kinderen gingen ook de Molukse kinderen naar school. In het kamp volgden de kinderen de kleuterschool en de eerste twee klassen van de lagere school (nu de eerste vier groepen van het basisonderwijs).

De kleuterschool werd geleid door twee Molukse vrouwen, die ervaring hadden in het onderwijs. De Nederlandse overheid stelde verder twee leerkrachten aan van Indische afkomst om onderwijs te geven aan de Molukse kinderen in de eerste en tweede klas van de lagere school. Deze leerkrachten beheersten de Maleise taal, waardoor de contacten met de kinderen en de ouders beter verliepen.

De schoolkinderen liepen onder begeleiding van enkele mannen uit het kamp naar school. Deze begeleiding was noodzakelijk. Men achtte het niet verantwoord om deze kleine kinderen alleen de drukke Rijksstraatweg te laten oversteken. De kinderen die aan De Zanden (het vliegveld) woonden, werden begeleid vanwege de lange afstand van het kamp naar school.

6.8.2. *School buiten het kamp: vanaf de derde klas*

Het kampschooltje ging niet verder dan de tweede klas. Daarna gingen de Molukse kinderen in Teuge naar school. Hier kon men kiezen tussen de School met den Bijbel of de Openbare Lagere School. Beide scholen stonden naast elkaar aan de Rijksstraatweg op de plaats van de tegenwoordige Christelijke Basisschool “De Zaaier”.

De meeste kinderen gingen eerst naar het kampschooltje en daarna naar een van de scholen buiten het kamp. Slechts een enkeling ging direct naar de lagere school buiten het kamp.

Schoolreisje begin jaren 50. School met den Bijbel in Teuge.

De meeste Molukse kinderen gingen naar de School met den Bijbel en liepen in groepjes naar school, waarbij de grote kinderen op de kleintjes pasten.

De taal was in het begin een groot struikelblok, maar door de omgang met de Nederlandse kinderen werd de achterstand al gauw "ingehaald". De kinderen werden voor de ouders, die de Nederlandse taal niet beheersten, hun spreekbuis en tolk.

6.8.3. Voortgezet onderwijs

Aan het eind van de Lagere School werd bij de kinderen een I.Q.-test afgenomen. De score hiervan was bepalend voor de schoolkeuze in het vervolgonderwijs.

De meeste Molukse kinderen scoorden laag. De meisjes werden verwezen naar de huishoudschool (verzorgend onderwijs) en de jongens naar de ambachtsschool (technisch onderwijs). Een enkeling haalde hogere opleidingen. De oorzaak hiervan lag gedeeltelijk bij de thuissituatie van de kinderen. Van de ouders was weinig steun te verwachten. Deze kenden in eerste instantie de Nederlandse taal niet en het Nederlandse onderwijssysteem was voor hen vreemd. Daarbij hielden de ouders nog steeds vast aan het tijdelijk verblijf en terugkeer naar de Molukken. Bij de school/beroepskeuze van de kinderen hielden de ouders daar rekening mee. De jongens werden veelal gestimuleerd om de technische richting op te gaan en bijvoorbeeld een timmeropleiding te volgen. Goede timmerlieden waren namelijk nodig in de Molukken.

6.8.4. Studenten

In het kamp was ook een groep van elf studenten. De studenten waren in twee groepen verdeeld en woonden op de bovenverdiepingen van twee barakken. Zij waren afkomstig van andere kampen en gingen naar Teuge in verband met hun studie.

Zij studeerden aan de Zeevaartschool in Apeldoorn, de Tropische Landbouwschool in Deventer en aan de Kunstacademie in Arnhem.

Het CAZ bekostigde de studie en de reiskosten. Voor de maaltijden van de gaarkeuken werden ze ingedeeld bij bepaalde gezinnen in het kamp.

6.8.5. *Contacten met Teugenaren*

In het begin was het kamp Teuge een gesloten gebied. De Molukkers kwamen niet zo vaak het kamp uit en de omwonenden wisten daardoor ook niet, wat er zoal in het kamp gebeurde.

De eerste contacten waren met de Teugenaren die in de directe omgeving van het kamp woon- den. En, zoals vaker het geval is, maakten de kinderen onderling de eerste contacten.

Zo kwam het voor, dat Nederlandse kinderen onder andere van de omwonenden en van school, in het kamp kwamen om te spelen.

Langzamerhand kwamen er meer contacten en de Molukkers raakten verder ingeburgerd in hun woonomgeving. De kampbewoners betrokken hun levensbehoeften van de landbouwers in de buurt. Groenten en aardappelen waren daar goedkoop te verkrijgen.

Na verloop van tijd werd het wereldje van de kampbewoners groter. Men ging het dorp in om inkopen te doen en zelfs met de bus naar de markt in de stad.

In de beginjaren kwamen alleen de melkboer, de groenteboer en de bakker in het kamp om hun waren te verkopen. Later vonden ook de poelier, een rijdende kruidenier en de visboer de weg naar het "Ambonezenkamp".

Binnen een mum van tijd spraken enkele verkopers vloeiend Maleis. En andersom leerden de Molukkers een beetje Nederlands.

"In 1958 werden alle "Teugse" Molukkers in het bevolkingsregister van de gemeente Voorst ingeschreven waardoor zij, evenals elders in ons land, dezelfde rechten en plichten verkregen als Nederlanders. Inschakeling in het arbeidsproces werd nagestreefd. Tot dat moment had het woonoord Teuge, zoals het officieel heette, de beschikking over een centrale keuken, waarvoor onder leiding van de beheerder centraal werd ingekocht.

Hoewel daarbij met de eetgewoonten van de Molukkers rekening werd gehouden, kregen zij toch allerhande typisch Nederlandse producten waaronder brokken kaas, brood, jam e.d.

Deze ruilden ze dan bij de plaatselijke bevolking tegen groenten, eieren, koolsoorten, enz.

Aldus ontstond er een levendige ruilhandel met de boeren, hetgeen weer aanleiding was dat menige oudere Molukker bij een boer ging werken. Gedurende het hoogseizoen hielp evenzo de jeugd mee bij het oogsten. Officieel mocht dat niet, omdat zij een uitkering ontvingen.

Af en toe was er controle van de Sociale Dienst en op de vraag waar Betrokkene zich op dat moment bevond werd geantwoord, dat die met een paar vrienden op bezoek was naar het kerkhof, waarna de controleur dan begripvol geen verdere vragen meer stelde.

Ook betrokken de Molukkers veel levensmiddelen bij de plaatselijke landbouwers.

De melkboer was Dirk ten Voorde, de groenteboer Martin ten Voorde, die beiden al doende de Maleise taal vrij goed beheersten. Naar verhuidd sprak Martin zelfs net zo goed Maleis als zijn eigen taal."

"Behalve Dirk en Martin ter Voorde waren Jan van de Braak en Zandstra in het kamp bekende figuren, die aangeduid zouden kunnen worden als manusjes van alles.

Hetzelfde gold voor de familie Govers aan de Fokkerstraat en Oleman, die dienst deed als CV monteur.

Afgaande op hun uitlatingen mag gezegd worden, dat de Molukkers in Teuge, hun omstandigheden in aanmerking nemende, het redelijk goed naar hun zin hebben gehad.

Deze uit de verre tropen afkomstige lieden konden het best met de plattelandsbevolking in Teuge vinden en uitzonderlijke problemen hebben zich dan ook nauwelijks voorgedaan."

("Op den Toega", J.J. Speelziek)

6.10. Van woonoord naar woonwijk

Op 22 april 1959 stelde de Commissie Verwey-Jonker het rapport "Ambonezen in Nederland" vast. Hierbij werd geadviseerd om het beleid te richten op integratie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving, maar wel met behoud van de eigen identiteit. De belangrijkste aanbeveling was om de woonoorden te sluiten en "open" Molukse woonwijken te bouwen. Individuele huisvesting van Molukse gezinnen tussen de Nederlanders achtte de Commissie te ver gaan.

Het nieuwe regeringsbeleid leidde weer tot verzet alom. Veel Molukkers wilden helemaal niet verhuizen. Zij zagen de overstap van woonoord naar woonwijk als het doortrekken van de zelfzorg op het gebied van huisvesting.

Elders in Nederland kwam de sluiting van een aantal woonoorden pas tot stand met behulp van een politiemacht en legereenheden.

Ook in kamp Teuge verzette men zich in eerste instantie tegen het regeringsbeleid. Hier verliep het wat rustiger.

De Molukse gezinnen moesten van de overheid verhuizen. Deze keer niet naar een ander land, maar naar een andere huisvesting. De meesten wilden liever in Teuge blijven. Destijds konden er in Teuge geen huizen bijgebouwd worden. Na overleg met de desbetreffende ministeries kreeg de gemeente Voorst toestemming om meer huizen te bouwen in Twello.

In 1971 verhuisden de Molukse gezinnen uiteindelijk naar Twello. Slechts een tweetal gezinnen bleef in Teuge wonen.

Tot op heden wonen er nog Molukse gezinnen in Twello.

Door het lange verblijf in de gemeente Voorst kun je stellen dat de Molukse gemeenschap behoort tot de "autochtone" bevolking van de gemeente Voorst.

Redactie:

Ghislaine van Heerde-Filart
Jet Manuputty-van Lieshout
Corry Steensma-Pattipeilohy
Roberto Wattimena

Lesbrieven:

Ghislaine van Heerde-Filart
Corry Steensma-Pattipeilohy

Illustraties:

Mathijs Souhoka

Vormgeving:

Noot Manuputty

